

Економіка і становлення нової системи господарювання

Шнирко О.С., канд. екон. наук
Українська спілка промисловців і підприємців

НАЦІОНАЛЬНИЙ РОЗВИТОК ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ І КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ

Одним з найважливіших факторів впливу майже на всі сфери життєдіяльності людського суспільства, держави та бізнесу вважається прогрес інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ). Проблеми національної та міжнародної безпеки, глобалізації, освіти, науки, культури, усталеного розвитку економіки тощо сьогодні, як правило, розглядаються у контексті розвитку та впровадження ІКТ.

Позиція держави щодо ступеня національної конкурентоспроможності найбільш однозначно сформульована Президентом України В.А.Ющенком: "Наявні в Україні конкурентні переваги в низці високотехнологічних галузей інформаційно-комунікаційних технологій, судно-, авіа-, ракетобудування тощо дозволяють забезпечити нашу впевненість і довготривалу присутність на відповідних світових і регіональних ринках" [1, с. 79]. Як бачимо, інформаційно-комунікаційні технології в Україні входять до числа тих, які відповідають стратегічним завданням розвитку усієї технологічної сфери країни. Стосовно перспектив розвитку і впровадження ІКТ в даний час загально визнано, що успіх у цій сфері пов'язується з впровадженням правових засад функціонування ринку інформаційних послуг в Україні, спрямуванням освіти і науки на застосування інноваційних інформаційних і мультимедійних технологій; реформуванням науково-освітньої сфери з урахуванням формування світового інформаційного та наукового простору [див. 1, с. 82]. На офіційному рівні поставлено також завдання суттєвого посилення прямих державних замовлень на інноваційну продукцію, зокрема – у рамках реалізації державних програм енергозбереження, інформатизації та розвитку інформаційно-комунікаційних технологій тощо [див. 1, с. 83].

Що стосується довгострокових перспектив розвитку України, то останнім часом інтенсифікувалась суспільна дискусія про необхідність прискорення побудови в Україні інформаційного суспільства та формування нової економіки (економіки знань)¹ [4]. А оскільки економіка знань є складовою за-

¹ У президентській доповіді – 2006 визначено, що "Настав час "економіки знань", коли наука інтенсивно трансформується у потужну виробничу силу. Економічні успіхи, яких ми прагнемо досягти, не можуть відбутися, якщо не переорієнтувати національну економіку на науково-технологічне зростання за формулою, підґрунтям якої є прискорений рух в інноваційному циклі "наука – технології – виробництво – сфера споживання". Нова філософія використання наукових знань має стати змістом нового етапу розвитку суспільного виробництва, основним

безпечення національної конкурентоспроможності, то її вплив в останній час інколи розглядається в окремих публікаціях як така стратегія, що може ідентифікуватися навіть з національною ідеєю. Зрозуміло, що особливе місце займає в цьому проблема встановлення та дослідження причинно-наслідкових зв'язків між ІКТ та національною конкурентоспроможністю.

Однак в окремих випадках, навпаки, стверджується, що успіхи економічного розвитку, а відтак, і конкурентоспроможність є результатом, який дозволив підвести на певний рівень розвиток ІКТ, що почали з часом позитивно впливати на розвиток економіки і нових технологій.

Це означає, що сучасний стан економічної науки не дає однозначної відповіді щодо наявності чіткої залежності між станом та перспективами розвитку національної економіки та ІКТ. У свою чергу, відсутні відповідні достатньо надійні моделі та методи дослідження, а також загально визнанні системи критеріїв та показників. Водночас існує нагальна потреба здійснення оцінки ефективності витрат на розвиток ІКТ та відповідної державної політики щодо сприяння підвищенню національної конкурентоспроможності, оскільки використання сучасних ІКТ розглядається як така складова модернізації економіки, що суттєво підвищує комунікативну діяльність.

Зазначена проблема не є проблемою лише України. Практично всі розвинені країни та багато країн, що розвиваються, шукають шляхи її розв'язання [2–13]. Тому в останній час збільшилась кількість робіт, де розглядається взаємозв'язок між національною конкурентоспроможністю, економічним зростанням та розвитком сфери ІКТ. У них зазначається факт визнання причинно-наслідкових зв'язків як прямого, так і оберненого характеру між тенденціями розвитку ІКТ, станом національної економіки та її конкурентоспроможністю, особливо для провідних країн – виробників ІКТ. Проте результати проведених досліджень неоднозначні, оскільки існуючі показники оцінки національних конкурентних переваг суперечливі за своїм змістом і роллю.

Так, в роботі L.Sanjaуа "Порівняння національних конкурентних досягнень: економічний аналіз індексу конкурентоспроможності Всесвітнього економічного форуму [14] порушується питання щодо його надійності, аналізується методологія, логіка та дані, які використовують експерти Давоського економічного форуму для його розробки. Висловлюється думка, що через методологічні, аналітичні недоліки та неточності даних запропонований індекс конкурентоспроможності не є достовірним відображенням реальної конкурентоспроможності країни.

Існують й інші дослідження цих проблем, де ІКТ як самостійний фактор не розглядається, наприклад, у роботі "Технологічна конкурентоспроможність, торгівля та напрями іноземної інвестиції" [15]. N.Rajeneesh та K.Wakelin аналізують фактори, які впливають на міжнародну конкурентоспроможність країни з використанням нео-Шумпетеріанського підходу, згідно якому головним чинником конкурентоспроможності є розбіжності рівня технологічного розвитку та його вплив на рівень експорту. Згадані автори відзначають

орієнтиром діяльності політиків, державних службовців усіх рівнів, представників усіх верств бізнесу, кожного громадянина України" [див. 1, с. 67].

такі детермінанти конкурентоспроможності, як: технології, розмір ринку, доступність ресурсів. Зазначається важливість у технологічному аспекті фактора так званого попереднього досвіду, пов'язаного з набуттям важливих навичок (learning-by-doing and learning-by-using). Водночас є й інші приклади. Зокрема, в роботі А.Кхан "Цифровий розвиток: виклики та перспективи" [16] надається огляд сучасного стану та перспектив розвитку цифрових технологій у світі, аналізується взаємозв'язки між сектором ІКТ, інноваціями, зростанням та розвитком, а також описуються деякі фактори економічного зростання, пов'язані із впровадженням ІКТ, а саме: зростаюча віддача від масштабу виробництва, побічні чинники існування мережі та процес, пов'язаний з відсутністю рівноваги. В роботі зроблено висновок, що розвинені країни мають можливість створювати конкурентні переваги шляхом інвестування у різні напрями сфери ІКТ, у той час як країни, що розвиваються, часто не мають такої можливості.

Підсумовуючи сказане, можна констатувати існування невирішених раніше сторін загальної проблеми. На наш погляд, питання залежності національної конкурентоспроможності від ІКТ недостатньо досліджено, особливо для країн-реципієнтів ІКТ, з транзитивними економіками. Потребують також свого уточнення пріоритетні напрями розвитку ІКТ, що найбільшою мірою впливають на національну конкурентоспроможність. Необхідно здійснити узагальнення існуючих систем критеріїв та показників оцінки розвитку ІКТ ("електронної готовності" і вимірювання стану конкурентоспроможності національної економіки, визначити перспективні напрями її підвищення через розвиток ІКТ та підвищення ефективності державної політики у цій сфері. Оскільки розв'язання цих проблем виходить далеко за межі даного дослідження, в роботі ставиться за мету здійснити порівняльний аналіз розвитку ІКТ в Україні з іншими країнами у розділі відповідних галузей економіки (сфер діяльності), різних підходів до формування систем критеріїв та показників оцінки стану і тенденцій розвитку ІКТ та конкурентоспроможності, їхньої класифікації як одного з головних чинників формування ефективної державної політики та здійснення державного управління, оцінку перспектив ІКТ для економіки України, насамперед, щодо впливу на національну конкурентоспроможність, розробку рекомендацій органам державної влади, які відповідають за формування та реалізацію державної політики забезпечення національної конкурентоспроможності і розвиток ІКТ.

На даному етапі це досить важливо, бо Україна вимушена реагувати на глобальні ініціативи і концепції розвитку. Серед них: сталий розвиток, людський розвиток, соціальна держава, інформаційне суспільство, суспільство знань (нова економіка), інноваційний шлях розвитку (національна інноваційна система), цивілізоване суспільство, глобальна конкурентоспроможність, входження в ЄС, ЄП, НАТО, Болонський процес, СОТ тощо.

Фактично цими глобальними зовнішніми ініціативами для України створений новий ментальний державний простір, який на сьогодні є не гомогенним, а гетерогенним. Дані ініціативи багато в чому взаємно доповнюють один одного, що дає змогу побудувати відповідну матрицю взаємовпливу цих ініціатив. Проте багато в чому глобальні ініціативи приносять відчутну шкоду дер-

жавам, що розвиваються, "витягаючи" із суспільства та економіки необхідні ресурси і не даючи відчутної результативності, оскільки існує неспівпадіння стадій та ступенів розвитку. Іншим недоліком механічної трансплантації глобальних ініціатив є їх спрямованість на боротьбу за обмежені національні ресурси, які перерозподіляються не на користь національної економіки.

Слід визнати, що саме є головними рушіями (мотивами) запозичення іноземних моделей під назвами "інформаційне суспільство" і "нова економіка": побоювання чи амбіції. Побоювання пов'язані з тим, що у випадку, якщо українці не проб'ються до цього суспільства (економіки), Україна залишиться серед країн, які не визнаються за повноправних учасниць інтернаціоналізованих політичних, економічних та інформаційних циклів, а лише обслуговують ці цикли національними ресурсами за низькими цінами.

Дослідження багатьох українських і російських вчених в такому разі групуються навколо співставлення на концептуально-теоретичному рівні нової економіки та інформаційного суспільства з кон'юктурознавством. Для багатьох сучасна "нова" економіка – це той світ, у якому на передній план виходять світові мережі (згуртовані групи і асоціації, що використовують мережеві форми організації діяльності). Ці світові мережі стають центрами вироблення і ухвалення рішень, які потім оформляються державними (та міжнародними) зобов'язаннями.

Амбіції же, в свою чергу, є результатом некритично сприйнятого минулого на основі того, що саме "ми в Україні побудували першу в континентальній Європі ЕОМ Лебедева". Це спонукає посилено "імплантувати" (часто дуже некритично, без елементарної експертно-аналітичної проробки) іноземні ініціативи, концепції та моделі. Але треба мати на увазі, що великою проблемою для України є те, що всі ці моделі втягують країну у жорстоку боротьбу при наявності дуже обмежених соціально-економічних ресурсів (малі обсяги ВВП, обмеження в обсягах фізичного, фінансового, людського, соціального та іншого капіталу). На це накладаються інтереси "груп впливу" національних політиків та вчених, які часто дуже щиро відстоюють необхідність просування країни за запропонованою моделлю². Тому цей конгломерат глобальних ініціатив несе в собі загрозу втягування України в нове глобальне високо витратне змагання з розвиненими країнами ("золотим мільярдом") із прогнозованим результатом – програшем (за прикладом змагання СРСР – США по "зоряних війнах"). Виходячи з цього, слід провести своєрідну "сепарацію" глобальних ініціатив, чітко визначити, де Україна може досягти синергії за рахунок поєднання цих ініціатив у національному масштабі, більш ефективному залученню іноземної допомоги, а головне – оцінити ефект від впровадження новітніх ІКТ на національну конкурентоспроможність.

Розбудова національного сегмента інформаційного суспільства і нової економіки має спиратися на систему показників, класифікацій та інструментів моніторингу розвитку інформаційного суспільства. Однак, навіть у розвинених країнах поняття і статистичні показники сектора ІКТ ще остаточно не

² Внутрішні та зовнішні фактори "втягування" країн, що розвиваються, у процес глобалізації яскраво показано у Перкінса Джона [17].

сформовано. Тим більш важко стверджувати щодо наявності цього в Україні. Безперечно, що при створенні системи індикаторів треба залучати як іноземний досвід, так й існуючу національну систему статистичних і соціологічних матеріалів на базі порівняння різних систем індикаторів, відбору показників, що найбільш адекватно відображають умови та завдання побудови Інформаційного суспільства в нашій країні.

Сьогодні у всьому світі приділяється значна увага розробці систем аналітично-інформаційного забезпечення політики у сфері застосування ІКТ. Це потребує розбудови нової галузі соціально-економічної статистики – статистики інформаційного суспільства. Активізується розробка систем показників, класифікацій та інструментів моніторингу розвитку інформаційного суспільства. Зазначені роботи ведуться на міжнародному, національному та регіональних рівнях [18].

Дослідження фахівцями ОЕСР ІКТ визначаються як технології, що використовують засоби мікроелектроніки для збору, зберігання, обробки, пошуку, передачі і представлення даних, текстів, образів звуку [19]. При цьому, якщо частка товарів і послуг, пов'язаних з ІКТ, у загальному обсязі випуску підприємства становить не менше половини, це підприємство відноситься до ІКТ-сектора.

Дослідження про визначення і структуру сектора ІКТ [20] показали, що в різних розвинених країнах визначення сектора ІКТ схожі або неістотно відрізняються від визначення, наданого ОЕСР. У цілому можна констатувати, що результатами економічної ІКТ-діяльності є: продукти, що задовольняють одну з таких вимог: а) призначені для забезпечення функціонування телекомунікаційного зв'язку і виконання функцій обробки інформації, включаючи її передачу і прийом; б) використовують електроніку для виявлення, змін і/або опису фізичних явищ або для контролю і управління фізичними процесами; в) є окремими компонентами, призначеними переважно для використання в продуктах, визначених вище; та послуги, що забезпечують можливості для обробки і передачі інформації за допомогою електронних засобів, зокрема, пов'язані з торгівлею або лізингом технічних засобів, а також безпосереднім застосуванням інформаційних і комунікаційних технологій.

Галузі, які відповідно до міжнародної класифікації включено до ІКТ-сектора, виготовляють: а) *продукти*: офісне, бухгалтерське і обчислювальне машинне устаткування; ізольовані кабелі; електронну трубопровідну арматуру, електронні лампи та інші електронні компоненти; теле- і радіопередавачі і апарати проводової телефонії і телеграфії; теле- і радіоприймачі, аудіо- і відео записуючі і відтворюючі пристрої і супутні пристрої; інструменти і прилади для вимірювання, тестування, навігації і інші, за винятком промислових; комунікаційне устаткування для промисловості; б) *послуги*: оптової торгівлі устаткуванням, апаратурою і запасними частинами до них; телекомунікаційні (надання послуг зв'язку тощо); оренди офісного устаткування (включаючи комп'ютери); обслуговування та інші послуги, пов'язані з комп'ютерами.

Слід зазначити, що і в частині проблем, які необхідно розв'язати при вступі в СОТ, існує і проблема ІКТ. У рамках СОТ [21] існують необов'язкові для країн – членів СОТ угоди, відкриті для всіх країн, що є її членами, або що

знаходяться у стадії переговорів по вступу до цієї міжнародної організації. Стосовно міжнародної торгівлі ІКТ-товарами найбільш значною ініціативою по лібералізації митних тарифів стала Угода інформаційних технологій (ІТА), підписана в Сінгапурі в грудні 1996 р. Членами ІТА є 56 країн, на які припадає близько 93% світової торгівлі ІКТ-товарами. Ключовою умовою ІТА є зниження до нульового рівня тарифів по ряду ІКТ-товарів, які перераховано в додатку до Угоди, зокрема: а) апаратне устаткування, периферія: персональні комп'ютери; ноутбуки; клавіатури; драйвери для дисків і інші пристрої для зберігання інформації; б) телекомунікаційне устаткування: телефони і автовідповідачі; факси; модеми; офісне комутаційне устаткування; в) електронні компоненти: напівпровідники; резистори; друковані електронні плати; г) офісне устаткування: калькулятори; автомати; д) вимірювальні, контрольні та аналізуючі інструменти: спектрометри; різні інструменти для вимірювання і перевірки рідин і стекол; е) виробництво напівпровідників і вимірювальне устаткування, у тому числі деякі види хімічного устаткування; є) різні інші ІКТ-продукти: електронні словники і пристрої для перекладу; індикатори і т.п.; ж) програмне забезпечення: програмне забезпечення на носіях, включаючи флопі та оптичні диски.

Переважна більшість учасників ІТА скасували тарифи до 1 січня 2000 р. Базова ставка митного тарифу до моменту підписання ІТА в європейських країнах, наприклад, становила в середньому близько 3–7%, і після поетапного зниження досягла 0% у 2000 р. Хоч і не існує виключень по яких-небудь ІКТ-товарам, по ряду товарів був введений продовжений період реалізації положень Угоди для ряду країн, що розвивалися. Так, Коста-Ріці, Індії, Малайзії, Кореї, Тайваню і Таїланду було дозволено зберегти тарифи на деякі товари після 1 січня 2000 р. Проте ці країни повинні поетапно відмінити тарифи на ІКТ-товари не пізніше 2005 р. Не всі країни, які приєдналися до ІТА після 1997 р., повною мірою провели зниження тарифів відповідно до індивідуального плану по кожній країні, узгодженого при їх приєднанні до Угоди.

Після того, як почалася реалізація положень ІТА, виникла необхідність в створенні Комітету під егідою СОТ для реалізації положень Угоди. Крім питання переліку ІКТ-товарів, що підпадають під дію Угоди, Комітет провів аналіз відмінностей в класифікації товарів, консультації по нетарифних бар'єрах, залучення нових учасників і обговорення питань реалізації Угоди. Угодою передбачено, що регульований нею перелік ІКТ-товарів може періодично переглядатися і розширюватися учасниками. Низка країн представила додаткові переліки ІКТ-товарів, до яких можуть бути застосовані поступки по розміру митних зборів. Не зважаючи на те, що до 2000 р. більшість країн, що підписали Угоду, звели рівень ставок мита до нульового рівня, в даний час розширення Угоди за інформаційними технологіями (ІТА-II) продовжується. Угода ІТА-II повинна розповсюдити митні поступки на побутову електроніку і ряд товарів, пов'язаних із забезпеченням безпеки, що є однією з основних причин, чому до цього часу не досягнутий консенсус.

Україні, яка прагне вступити до СОТ в найближчій час, вкрай необхідно максимально адаптувати національну систему вимірювання в сфері ІКТ відповідної системи СОТ, враховуючи, що в сучасних умовах кількість між-

народних досліджень щодо порівнянь ступеня розвитку різних аспектів інформаційного суспільства зростає. Крім того, є значна кількість відомих міжнародних досліджень, які використовують у своїх оцінках деякі показники розвитку інформаційного суспільства, на основі яких робляться узагальнюючі висновки. До них відноситься Огляд розвитку інформаційних технологій (OECD Information Technology Outlook 2004); Фінансування інформаційно-комунікаційної інфраструктури. Звіт Комітету ОУСЗ з сприяння розвитку (Financing ICTs for Development – Efforts of DAC Members, OECD 2005); Вплив ІКТ на економіку: показники, індикатори, наслідки (The Economic Impact of ICT: Measurement, Evidence and Implications); Глобальний процес обміну знаннями та економічний розвиток (Global Knowledge Flows and Economic Development, 2004) тощо. При цьому серед деяких фахівців існує думка, що Україна має високий потенціал розвитку наукомістких галузей (у тому числі – ІКТ) за рахунок високої освіченості населення і значного наукового потенціалу. На жаль, цей імідж є далеким від дійсності: стан у національній сфері ІКТ не настільки оптимістичний.

Вперше моніторинг розвитку сектора ІКТ було започатковано при підготовці Доповідей про інформатизацію України. Разом з тим статистичні показники, які застосовуються при підготовці доповідей (тобто, існуюча система аналізу стану національної ІКТ-сфери) через ряд причин є недостатньою для побудови панорами сучасного розвитку ІКТ в Україні. Саме тому, на нашу думку, у зазначених Доповідях використовується в основному якісна, а точніше, описова інформація.

Використання кількісних показників оцінки стану інформатизації у Доповідях є достатньо обмеженим, через: а) відсутність визначеної системи індикаторів розвитку національної ІКТ-сфери, з причини зміни рік від року системи індикаторів, чіткої визначеності термінології та ін.; б) неспівставність інформації через зміни в методах збору інформації та методології її використання; в) уникнення застосування оцінок національної ІКТ-сфери міжнародними та іноземними установами та організаціями; г) націленість виключно на минуле, без надання оціночних та прогностичних характеристик показників майбутнього розвитку.

Певні показники щодо застосування ІКТ у різних сферах суспільно-економічного життя надавались Держкомстатом у статистичних збірниках за галузями (видами економічної діяльності) та окремими напрямками статистичних обстежень. Поряд з цим в Україні ПРООН та іншими організаціями з урахуванням широкого кола вітчизняних фахівців і вчених були підготовлені доповіді щодо розвитку ІКТ, спрямовані на інформування органів державної влади та місцевого самоврядування, суспільства та бізнесу.

Так, доповідь "Актуальні проблеми інформаційної безпеки України", підготовлена Українським центром економічних і політичних досліджень ім. О.Разумкова у 2001 р., складалася із чотирьох розділів, у яких аналізувалися кількісні і якісні показники, що характеризували стан і тенденції розвитку інформаційного простору України, систему забезпечення інформаційної безпеки України, функції, повноваження та схему взаємодії її основних елементів, чинники, що знижують ефективність діяльності системи, визначалися

основні загрози інформаційній безпеці України, внутрішні та зовнішні чинники їх експлуатації, узагальнювалися висновки і пропозиції, які було представлено у вигляді проекту Концепції (основ державної політики) інформаційної безпеки України.

Більш цікавою з точки зору питань становлення інформаційного суспільства була аналітична доповідь "Оцінка електронної готовності України", яку було підготовлено у рамках проекту Уряду України/ПРООН "Інноваційний трамплін: ІКТ задля добробуту України" (2002). Зазначене дослідження було проведено з використанням рекомендацій Гарвардського "Довідника готовності до мережного світу" (Harvard's "Readiness for the Networked World Guide"), де запропоновано метод вимірювання, за яким 21 показник у п'яти досліджуваних галузях – інфраструктура (доступ до мережі), освіта (мережі навчання), суспільство (мережеве суспільство), економіка (мережева економіка) і політика (мережева політика) оцінюються за чотирьохбальною шкалою. Дослідження також було цікавою спробою розрахунків індикаторів і показників, які на момент його проведення не оцінювалися державною статистикою.

Проблеми економіки знань розглянуто в науковій доповіді Інституту економічного прогнозування НАН України "Економіка знань та її перспективи для України" (2005) [22].

Аналіз наданих матеріалів дозволяє зробити висновок, що значною проблемою всіх зазначених досліджень були:

- використання динамічних рядів показників (індикаторів) з різним часовим періодом;
- непорівнянність значної частини статистичних показників розвитку ІКТ-сфери та застосування ІКТ в галузях економіки країни з міжнародними стандартами та рекомендаціями. До цього відносяться, наприклад, необхідність розрахунків показників у динаміці, необхідність висвітлення не тільки витратної сторони, а й результативної;
- невідповідність набору статистичних показників проблемам системи управління.

Разом з тим слід врахувати, що оцінювання рівня конкурентоспроможності економіки та ступеня її розвитку в частині ІКТ, що впливає на міжнародний рейтинг країни вимагає невідкладного розв'язання проблеми вимірювання в сфері ІКТ і ступеня національної конкурентоспроможності, оскільки значна кількість ІКТ-товарів у країнах колишнього СРСР, у тому числі в Україні, знаходиться поза статистикою. Так, близько третини російського імпорту комп'ютерної техніки (30%), периферійних пристроїв (26%), комплектуючих (26%), телекомунікаційного устаткування (18%), програмного забезпечення (32%), за інформацією опитування підприємців, становив "сірий" імпорт. Є й інші, але також вражаючі дані. Так, згідно з дослідженням "Інституційна динаміка ринків і формування нових концепцій контролю" [23], у якому наведено результати опитування, проведеного Російською асоціацією торговельних компаній і виробників електропобутової і комп'ютерної техніки (РАТЕК) у 2001–2002 рр., зазначається, що у 2001 р. майже 20% імпортованих товарів завозилося за легальними "білими" схемами, нелега-

льні "чорні" схеми становили не більше 10%, а близько 70% – "сірі" схеми. За деякими виключеннями (крупні західні оператори, постачальники специфічних груп товарів) всі основні учасники тою чи іншою мірою використовують "сірі" схеми.

Все це призводить до того, що міжнародний рівень конкурентоспроможності, в якому враховується рівень розвитку ІКТ, занижується.

При цьому, на жаль, органи виконавчої влади України не приділяють необхідної уваги моніторингу конкурентоспроможності країни, окремих галузей її економіки та регіонів, враховуючи зазначений стан справ. Це стосується моніторингу розвитку високих технологій, насамперед ІКТ. В Постанові Кабінету Міністрів України від 6 квітня 2005 р. № 263 "Про запровадження моніторингу результатів діяльності Кабінету Міністрів України та Ради Міністрів Автономної Республіки Крим, обласних, Київської і Севастопольської міських державних адміністрацій" [24] тільки в частині "Промислово-інвестиційна політика та високі технології" розділу "Показники соціально-економічного розвитку України в розрізі галузей економіки та сфер діяльності", з 15 показників лише 4 стосується ІКТ, а саме: обсяг наданих послуг зв'язку на одну особу, кількість телефонів на 100 осіб; кількість абонентів стільникового зв'язку на 100 осіб; кількість користувачів Інтернет.

Існуюча система державного моніторингу є недосконалою, обмежена виміром в основному тільки станом інформатизації органів державної влади. Вона нестабільна та неповна з точки зору системи показників, не забезпечує виявлення тенденцій розвитку ІКТ та прогнозування їх розвитку, особливо на довгострокову та середньострокову перспективу, не враховує інші незалежні джерела інформації, такі як оцінки міжнародних експертних та консалтингових організацій, оцінки ринку ІКТ з боку бізнесових структур та неурядових організацій тощо.

На початку 2006 р. у світі було майже 1 млрд користувачів Інтернет (15,7% населення Землі, ріст за п'ять років у 1,8 раза). Україна за цією статистикою мала 5,3 млн користувачів (11,4% населення країни, ріст за п'ять років у 25,4 раза), знаходячись по частці користувачів у загальній чисельності населення європейських країн за Туреччиною (13,7%) та Сербією (14,2%), але випереджаючи Молдову (10,6%), Боснію (4,9%) та Албанію (2,4%) [25]. В Європі найбільша частка Інтернет-користувачів була зареєстрована серед населення Ірландії (78%), Норвегії (68%) та Швейцарії (66%). За українськими даними, розміри української Інтернет-аудиторії становили у 2006 р.: у січні – 2,5 млн, у лютому – 2,6 млн, у березні – 2,9 млн, у квітні – 2,8 млн відвідувачів щомісяця.

Європейський союз, реалізуючи Лісабонську стратегію досягнення Європою до 2010 р. першості у конкурентоспроможності, приділяє значну увагу розвитку високотехнологічних галузей економіки, у першу чергу – ІКТ. Так, на здійснення Сьомої рамкової програми НДДКР (2007–2013 рр.) ЄС планує спрямувати 73,27 млрд євро, у тому числі – на інформаційні та телекомунікаційні технології – 12,75 млрд євро, що не може не позначитися на підвищенні їх конкурентоспроможності.

В Україні про єдину систему національної політики у сфері ІКТ фактично вести розмову рано. Сьогодні можна казати про наявність та конкуренцію двох варіантів національної політики ІКТ. Перший – ліберальна політика, яка базується на впевненості, що для розвитку ІКТ державі досить "мінімізувати втручання", "знижувати адміністративні бар'єри", "усувати протиріччя в чинному законодавстві" і таке подібне.

Варіант "ліберальної" ІКТ-політики багато в чому відбиває сучасну позицію вищої державної влади. Яскраво основну ідеологію цієї політики сформулював экс-Президент Л.Д. Кучма у Посланні до Верховної Ради України у 2003 р.: "При здійсненні політики реформ ми розраховували, що інноваційна система формуватиметься без втручання держави – спонтанно – на основі механізмів самоорганізації. Власне, такою була позиція не лише України, а й інших країн пострадянського простору". Він висловив думку, що при формуванні інноваційної моделі ми повинні виходити з необхідності органічного поєднання ринкових методів стимулювання науково-технологічної діяльності із заходами, які б забезпечили суттєве посилення у цьому ролі держави. Але, оскільки наявного ресурсного, наукового та освітнього потенціалу недостатньо для того, щоб забезпечити випереджаючий розвиток наукомістких галузей, а тим більше для того, щоб перетворити ІКТ в одну з ключових експортних галузей, ця політика не стала ефективною" [26].

Другий варіант припускає, що держава не просто спостерігає за розвитком ІКТ, але й активно регулює і стимулює цей розвиток. Деякі з заходів стимулювання: підготовка доктрини і програм розвитку у сфері ІКТ; визначення державного органу, відповідального і здатного реалізувати активну політику; стимулювання розвитку галузі шляхом створення стимулюючих умов для бізнесу. В останні роки декларується варіант більш активної державної допомоги розвитку галузі ІКТ. Але чи достатні прийняті урядом заходи, наскільки вони адекватні сформованій у галузі ситуації?

Варіант "мінімізації державного втручання" реальний лише при наявності сприятливих умов ведення бізнесу в країні. Але несприятливі умови, практика застосування податкового і митного законодавства фактично змушують абсолютну більшість бізнесової сфери ІКТ працювати із серйозними порушеннями, використовувати різні тіньові схеми. У таких умовах "мобільні" фірми ІКТ або реєструються в інших країнах, або залишаються "у тіні". ІКТ-бізнес динамічний і зовсім не "надприбутковий". Навіть великі компанії, якщо не уникають роботи в режимі жорсткої конкуренції, за півроку-рік можуть стати неконкурентоспроможними на ринку і будуть із нього витиснені. А використовуючи "сірі" схеми, національні фірми ІКТ виявляються априорі неконкурентоспроможними на зовнішньому ринку. Це – специфіка світового ринку ІКТ, де домінують великі транснаціональні корпорації. Інші фірми або знаходяться у сфері їхнього впливу, або це партнерський бізнес (впровадження і супровід технологій, розроблених великими корпораціями), або перебувають на субпідряді (офшорне програмування, напівфабрикати програмних продуктів).

На сьогодні, на жаль, немає єдиної, чітко визначеної національної політики розвитку ІКТ-технологій. Водночас у суспільстві та державі актуалізу-

ється питання побудови системи сучасної національної і державної політики щодо розбудови в Україні інформаційного суспільства та економіки знань. Це потребує термінового вирішення питання формування методологічних основ такої політики. Більш того, розробка теоретико-методологічного підґрунтя розбудови зазначеної політики – невід’ємна умова сучасного та майбутнього розвитку країни.

Нагромаджений досвід свідчить, що завдання створення будь-якої конкурентоспроможної наукомісткої галузі вирішується за умов особистої зацікавленості вищого керівництва країни. Завданнями вищої влади є: формування основних пріоритетів розвитку країни, місця в цьому ІКТ; визначення, які сектори ІКТ є максимально перспективними (виходячи з їхнього потенціалу і конкретних завдань розвитку країни); які механізми підтримки доцільно використовувати. Завдання прискореного розвитку інформаційно-комунікаційних технологій повинно стати дійсним (а не віртуальним) пріоритетом України.

В Україні наукова база для формування національної політики розбудови інформаційного суспільства та нової економіки неприпустимо звужена. Дослідження з цих проблем значною мірою проводиться в кількості іноземних досліджень, які часто сприймаються некритично, беруться за аксіому. Комплексний підхід при проведенні досліджень з цієї тематики фактично відсутній. Дискусії з актуальних проблем розбудови інформаційного суспільства та нової економіки на загальнодержавному рівні є винятком, а не нормою. Як наслідок, сформована державна політика не враховує особливостей постіндустріального суспільства, а спрямована скоріше на вдосконалення подальшого розвитку України як індустріально-аграрної країни. Фактично в Україні не сформовано зрозумілої ідеології розбудови нової економіки та інформаційного суспільства на загальнодержавному рівні.

Потрібна концентрація освітньо-наукового співтовариства на проведенні комплексних досліджень та опрацювання практичних рекомендацій в тісній співпраці з іноземними вченими з метою подальшої розбудови національної політики.

При різноманітності підходів до розвитку ІКТ у різних країнах, можна виділити два основних напрями такої політики: по-перше, щодо розвитку ІКТ як сфери, в якій розвивається економіка знань; по-друге, щодо ІКТ як каталізатора соціально-економічного розвитку (побудова інформаційного суспільства). Як результат, існує чотири гіпотези.

Гіпотеза 1: Широке використання ІКТ в економічній діяльності дозволяє країні забезпечити економічне зростання, складовою якого є конкурентоспроможність економіки.

Гіпотеза 2: Вище конкурентоспроможність тієї країни, що має потужний ІКТ-сектор економіки.

Гіпотеза 3: Вища конкурентоспроможність тієї країни, що широко застосовує ІКТ у всіх сферах життєдіяльності та видах економічної діяльності.

Гіпотеза 4: Уряд знає реальний стан справ в економіці та сфері ІКТ та має якісну державну політику щодо розвитку ІКТ та побудови інформаційного суспільства.

Разом з тим постає питання, чи допоможе врахування технічного прогресу в сфері ІКТ зробити модель економічного зростання, більш адекватну дійсності? Спочатку слід вирішити, яким саме чином врахувати технічний прогрес в моделі. Прийнято розрізняти працевзберігаючий, капіталозберігаючий і нейтральний (за Хіксом) технічний прогрес. Нейтральний технічний прогрес дозволяє забезпечити той же випуск з меншими витратами як капіталу, так і праці, не змінюючи пропорції між факторами, що використовуються.

Ситуація, що склалася в Україні на початку ХХІ ст. в інформаційно-комунікаційній сфері, характерна тим, що країна, долаючи кризи у політичній, економічній і соціально-культурній сферах суспільного життя, повинна, по-перше, швидко скоротити наявне відставання від розвинених країн в цих сферах, знайти своє місце в світовій системі розподілу праці та ринку інформаційно-комунікаційних технологій. По-друге, прискорити впровадження інформаційно-комунікаційних технологій в економіку, управлінську діяльність, в усі сфери суспільного розвитку. По-третє, зорієнтувати розвиток у сфері інформаційно-комунікаційних технологій на обслуговування потреб економіки, політики, суспільного життя.

За минулі 15 років Україна побудувала основні інститути незалежності держави, але проблеми формування ефективного стратегічного державного управління вирішуються уповільнено. Сформовані інститути державного управління повинні мати відповідний інструментарій стратегічного планування, підкріплений належним юридичним, методичним, організаційним, науковим та кадровим забезпеченням. Одним із таких стратегічних документів ефективного державного управління повинна стати і Національна стратегія розвитку інформаційного суспільства, яка є складовою національної системи стратегічного планування.

Між тим сучасна система національного стратегічного планування є недосконалою, недостатньо відкритою та прозорою і значною мірою мало-ефективною, що не дозволяє говорити про наявність в нашій країні повноцінної системи такого планування. Зокрема, це пов'язано з відсутністю традицій та методик стратегічного планування в державі та суспільстві.

Підсумовуючи, необхідно зазначити, що на сьогодні дослідники ще не знайшли чіткого зв'язку між динамікою розвитку ІКТ та конкурентоспроможністю, особливо для країн реципієнтів ІКТ, до яких відноситься і Україна. Водночас ІКТ стали новою мовою ділового спілкування, основою сучасного ділового середовища і не стільки підвищують продуктивність праці, скільки суттєво змінюють світовий устрій, створюючи нові стандарти менеджменту та маркетингу, прискорюючи процеси оновлення товарів та послуг, зближуючи економіки різних країн. Відставання у сфері ІКТ знецінює наукові та технічні досягнення України, перешкоджає їх популяризації та перетворенню у технології, знижає конкурентоспроможність країни. Самі по собі ІКТ лише частково забезпечують економічне зростання, але без їхнього використання розвиток несиловинних галузей економіки не можливий.

Одним з першочергових завдань органів державної влади, які законодавчо визначені відповідальними за формування та реалізацію політики, спрямованої на забезпечення підвищення конкурентоспроможності національної економіки

та розбудову інформаційного суспільства, слід вважати створення ефективної системи вимірювання розвитку ІКТ орієнтованої на комплексне використання державних і недержавних джерел інформації (рисунок), інтегрованої обробку даних з застосуванням сучасних методів і моделей тощо.

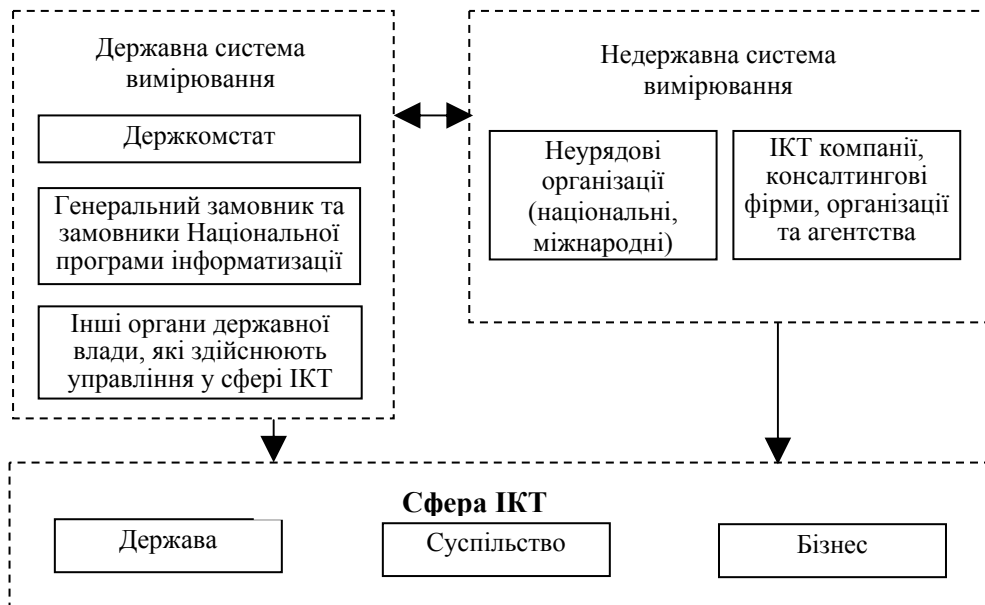

Рисунок. Система вимірювання розвитку ІКТ

Література

1. Доповідь "Про внутрішнє і зовнішнє становище України у 2005 році". – К.: Інф.-вид. центр Держкомстату України, 2006.
2. Постанова Верховної Ради України від 1 грудня 2005 р. "Про Рекомендації парламентських слухань з питань розвитку інформаційного суспільства в Україні".
3. Закон України "Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2006–2015 роки" (прийнято Верховною Радою України 16.03.2006 р.).
4. Постанова Кабінету Міністрів України від 7 грудня 2005 р. № 1153 "Про затвердження Державної програми "Інформаційні та комунікаційні технології в освіті і науці" на 2006–2010 роки".
5. Рішення РНБОУ: Пріоритетні напрями науково-дослідних робіт у сфері національної безпеки і оборони України на 2006–2007 роки та План науково-дослідних робіт у сфері національної безпеки тощо.
6. *Jean Lienhardt*. High-tech Industries in the EU // EUROSTAT. Statistics in focus. INDUSTRY, TRADE AND SERVICES. THEME 4. 11/2003.
7. *Э. Лувер*. Розсип: настоятельная необходимость в амбициозной промышленной политике. – М.: РЕЦЭП, 2005. – 25 с.
8. *Зуев А., Мясников Л.* Кризис информационной революции // Мировая экономика и международные отношения, 2005. – № 3. – С. 24–27.
9. *Васильев В.С.* "Новая американская экономика": шаг вперед, три шага назад // США, Канада: ЭПИ. – 2005. – № 9. – С. 3–27.
10. Реализация преимуществ ИКТ и экономический рост в Европе. Отчет Economist Intelligence Unit / http://msdb.ru/Downloads/government/analytics/EUI_Research_rus.doc.
11. *Жилев И.Б.* Проблемы построения новой экономики и информационного общества в Украине // Экономика та держава. – 2005. – № 12. – С. 10–16.

12. Жилиєв І.Б. Проблеми розбудови українського інформаційного суспільства // Економічний часопис. – 2004. – № 7–8. – С. 49–52.
13. Журавський В.С., Родіонов М.К., Жилиєв І.Б. Україна на шляху до інформаційного суспільства. – К.: ІВЦ "Видавництво "Політехніка", 2004. – 484 с.
14. L. Sanjaya. Comparing National Performance: An Economic Analysis of World Economic Forum's Competitiveness Index. Working Papers qehwps61, Jan 2001. Queen Elizabeth House, University of Oxford.
15. N. Rajeneesh, K. Wakelin. "Technological Competitiveness, Trade and FDI".
16. Haider A. Khan. "Digital Development: Challenges and Prospects", May 2002.
17. Перкинс Джон. Исповедь экономического убийцы. – М.: Pretext, 2005. – 319 с.
18. Індикатори розвитку Інформаційного суспільства (Indicators of information society development) – перелік показників, які характеризують розвиток Інформаційного суспільства в інформаційному, економічному та соціальному розрізах. – [http://www.glossary.ru/cgi-bin/gl_sch2.cgi?RIt\(uwsg.outt!uh\\$lxuiyiu\)](http://www.glossary.ru/cgi-bin/gl_sch2.cgi?RIt(uwsg.outt!uh$lxuiyiu)). Measuring the Information Economy 2002. PECD<2002. – <http://www.oecd.org>; ICT indicators used in different countries. UNESCO, 2002. – <http://www.unesco.org>; eEurope 2005: Benchmarking Indicators <http://www.europe.eu/org>; Indicator Handbook. Statistical Indicators Benchmarking the Information SOCIETY, 2003. – <http://www.sibis-eu.org>; Global Information Technology Report 2004. – <http://www.weforum.org>; UN Global E-Government Readiness Report 2004: Towards Access for Opportunity. – <http://www.un.org>; WSIS Thematic Meeting: Measuring the Information Society. – <http://www.itu.int/ITU-D/ict/wsis05/index.html>; Benchmarking the Information Society: e-Europe Indicators for European Regions. BIZER eEurope Regions Benchmarking Report 2004. – <http://bizer.org>; Digital Planet 2004. – <http://www.witsa.org>.
19. OECD (1998), DSTI/ICCP/AH/M(98)1/REV1.
20. 16-th meeting Voorburg Group on services statistics in Wrebro, Sweden, 17–21 September 2001, Alessandra Colecchia, OECD "Reviewing the ICT sector definition: issues for discussion".
21. OECD (2001) "Reviewing the ICT sector definition: issues for discussion".
22. Економіка знань та її перспективи для України: Наук. доп. / За ред. В.М.Гейця. – К.: Ін-т економ. прогнозування, 2005. – 168 с.
23. Радаев В.В. Институциональная динамика рынков и формирование новых концепций контроля (на примере рынков электробытовой техники). - М.: ГУ-ВШЭ, 2002.
24. Офіційний вісник України, ст. 719. – 2005. – №4. – С. 58.
25. <http://www.internetworldstats.com/>
26. Послання Президента України Верховній Раді України "Про внутрішнє і зовнішнє становище України у 2003 році" (<http://zakon1.rada.gov.ua/cdi-bsn/lans/main.cgi>).